

МЕДІАТИЗАЦІЯ БІБЛІЙНОГО НАРАТИВУ В КУЛЬТУРНО-МІСТЕЦЬКОМУ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ УКРАЇНИ

Гнатів З. Я.

ВСТУП

У сучасних трансформаційних процесах розвитку людства, технологічних розширеннях можливостей пізнання, сприйняття, мислення, що стало можливим зокрема і завдяки процесам медіатизації, пропонуються велика варіативність контенту, практик, комунікацій, розширюються знакові системи сфер життя суспільства тощо. Медіатизація трансформує всі чинники інформаційних комунікацій та породжує споживача нового типу, здатного інтегруватися до нового способу буття. Як зазначає В. Ривліна в дослідженні медіатизації мистецтва: «Медіа не лише транслюють культурні смисли, а й пропонують коди для прочитання, формують попередні фонові знання для інтерпретації, продукують ту символічну реальність, у якій комфортно почувається масовий адресат, що не володіє спеціалізованим культурним тезаурусом і фаховими методиками інтерпретацій. Плюралізм кодів для інтерпретації культурних фактів і подій призводить до того, що в медіапросторі нівелюється таке поняття як «єдино правильне» або «нормативне прочитання». Множинність семіотичних підходів усуває з пріоритетних позицій традицію в найширшому розумінні цього слова. Медіа завдяки своїй усеприсутності уможливають різні альтернативні підходи до позиціонування культурних практик: будь-яке суб'єктивне бачення заслуговує на увагу вже на підставі того, що воно стало об'єктом медіа дискурсу»¹. У цих технологічних впливах та можливостях інформаційного суспільства (які мають як позитивні, так і негативні сторони) в процесі модифікації всіх сфер життєдіяльності людини, важливо «не загубитися», вчитися мислити, аналізувати, вміти відрізнити та відділяти кукіль від половини, оскільки «інформація перетворюється із засобу в мету, змінюючи поведінку, потреби, цілі людини через маніпуляції її свідомістю та психічною діяльністю за допомогою інформаційних технологій. Все це призводить до зміни ціннісних, моральних та культурних норм, руйнування зв'язку між поколіннями, а також характеру міжособистісних взаємин. Людина

¹ Ривліна В. Медіатизація мистецтва: комунікаційні аспекти : дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій. Дніпро, 2021. 194 с. С. 12.

потрапляє у віртуальну реальність, замикається у власному світі, що значною мірою відбивається на її ставленні до оточуючої дійсності, сприяє формуванню нових стандартів, принципів й ідеалів»².

Одним із факторів повноцінного духовного та матеріального буття як окремої людини, так і спільноти в контексті означеної проблеми, а також в сучасних важких умовах протистояння української держави у війні з росією, збереження життя та національної самобутності, утвердження України як європейської держави спонукає до розуміння та опанування тих загальнолюдських гуманістичних ідей та ідеалів, що містяться в Біблії та трансформовані через посередництво людини у знакові системи культури. Християнський світогляд, спосіб мислення, місія і роль християнства, поряд з кризою віри та деградацією людських цінностей стають справжніми викликами в сучасному світі. «Коли фортеці модерної онтології впали, коли виявилось, що стійкі структури буття, з якими повинно співвідноситися мислення, не такі вже стійкі і не такі універсальні, як хотілося вірити європейцям, коли світ розлетівся на мільйони пазлів, і виявилось, що неможливо сформувати універсальну картину світу, бо ця картина врешті стає чіткою тоталітарною версією, а цей Бог, якого вона пропонує, не «влазиться» в пропоновані рамки, тоді «ослаблене» християнство повертається до постаті Ісуса Христа»³. Відтак, знаковою можна вважати євангельську ініціативу, що відбулася 16 вересня 2019 р. у Музеї Біблії у Вашингтоні, з метою зміцнення цінностей Слова Божого. Під час цієї масштабній події, схваленої Папою Римським Франциском, де взяли участь християнські лідери більше 34 країн світу 2020 рік було оголошено «Всесвітнім роком Біблії».

Згідно соціальних опитувань центру Разумкова «Упродовж усього періоду досліджень українське суспільство демонструє досить високий рівень релігійності... 26% опитаних заявили, що після початку повномасштабної війни Росії проти України (після лютого 2022р.), за їх самооцінкою, стали більш релігійними і віруючими людьми, ніж були раніше, 4% – менш релігійними і віруючими людьми, ніж до війни, а 65% – що жодних змін у їх ставленні до релігії і віри не сталося»⁴.

² Качак Н. Вплив інформаційних технологій на зміну ціннісних орієнтацій людини і суспільства: філософсько-методологічний аналіз. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Вип. 79 (12). С. 221–224.

³ Біла О. Постмодерний Бог – чому варто бути християнином у XXI столітті. URL: <https://zbruc.eu/node/81359>

⁴ Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. : інформаційні матеріали / авторський колектив: Ю. Якименко (керівник проєкту), А. Биченко, М. Міщенко, Л. Шангіна. Київ, 2022. 124 с. С. 4.

Щодо християнського світогляду завжди було багато за і проти. «Головна цінність, яка стверджується та протистоїть тоталітарному дискурсу насильства, це збереження в сучасних умовах війни поля раціональності дискурсу. Мається на увазі збереження можливості діалогу, пошуку нових підходів до вирішення проблем сучасного українського суспільства. Нормою є плюралізм думок, діалог, у якому кожна точка зору може бути почута, якщо вона висловлена аргументовано і має достатні раціональні підстави. Це не передбачає пошуку єдиної універсальної істини. Це передбачає, що за всієї відмінності підходів до основ сучасної раціональності соціальна теорія створює певну мову понять і концепцій, завдяки якій може знайти місце в культурному просторі будь-яка точка зору на соціальну реальність, якщо вона дійсно прагне діалогу»⁵.

Побувають думки, що сьогодні багато душевно-духовних питань можна вирішити завдяки кваліфікованим психологам та психотерапевтам, але з власного досліду можна стверджувати, що психологія не може замінити «роботу» духовного наставника і навпаки. Вкрай необхідні вміння розрізняти яку і чию саме першочергову допомогу потрібно надати людям з скажімо, клінічною депресією чи іншими важкими психічними розладами. На особисте переконання в цьому контексті сьогодні актуально бути спеціалістом-християнином у напрямку психології чи психотерапії, коли поділяються життєві цінності психолога-християнина та клієнта-християнина. Проте кожна людина – господар власного життя і має вільний вибір своїх життєвих світоглядних переконань. Відтак, важливим в процесі соціальних змін було і залишається основне – мирне співіснування людей при існуючому плюралізмі думок. Чи можливо це при відсутності духовних цінностей, цивілізованих комунікаційних зв'язків тощо? Сьогодні ми це бачимо в умовах нового трагічного досвіду воєнних потрясінь, коли російські варвари демонструють насильство, агресію, злочинність, моральну прірву, відсутність каяття і жахливі наслідки цієї бездуховності для себе ж самих, України та всього світу.

Християнська світоглядна парадигма, що тлумачить сутність буття є оригіналом, системою, взірцем християнства та чітко окреслена канонічним писанням – Книгою Книг – Біблією. Основні мотиви Біблії – Божа воля, місце людини у всесвіті, гріховність, спасіння вказують шляхи поступу людства, можливості для розв'язання людських трагічних протиріч, орієнтують як людині діяти в світі. Вічні

⁵ Українське суспільство в умовах війни : колективна монографія / С. Дембійський, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. С. 324.

цінності добра, краси, гармонії, які беруть початок в Божественній сутності будували християнську цивілізацію впродовж всієї її історії. Це, по суті, – символи людського буття, складний вузол людського існування. І в цьому – складність семантики цих символів і сила трагічного як однієї зі сторін катарсису. Відтак, розуміння біблійних мотивів допоможе у пізнанні себе та навколишнього світу, а також у прочитанні Слова Біблії у знакових системах української культури, яка сьогодні зазнає чимало трансформаційних змін.

Дослідження біблійних мотивів у межах філософії релігії знайшло своє відображення у працях Г. Лозко, А. Колодного, В. Бодак та ін. М. Попович, С. Васильєв, Т. Біленко, Г. Яворська досліджували дану проблематику у полі лінгвістичної філософії в контексті вивчення феномену слова. В українській національній філософії знаходимо звертання до біблійних мотивів в історії філософії, релігійно-філософських ідей, кордоцентризму у працях Д. Чижевського, В. Табачковського, І. Бичко, А. Бичко, Т. Андрущенко та ін. Мистецтвознавчі дослідження біблійних мотивів знаходимо у працях Л. Кияновської, Г. Панкевич, І. Хланти, В. Короля, П. Саворони, М. Федак та ін. Філософсько-релігієзнавчі дослідження християнської доктрини висвітлюють праці В. Бабія, В. Бондаренка, П. Сауха, Л. Филипович, Г. Панкова, О. Соколовського та ін. Численним є сучасні дослідження даної проблеми в літературі – Т. Шиловець, І. Набитович, Ю. Вишницька, В. Сулима, В. Павлов, В. Антофійчук, М. Вергальюк, Г. Дмитренко, Т. Бовсунівська, Л. Боярська, С. Ленська, П. Одарченко, Н. Сквіра та ін.

Біблійні мотиви в українській культурі – це проникнення сакрального у світське, мирське. Відомий історик релігії, культуролог Мірча Еліаде, звертаючись до культурного досвіду архаїчних традиційних культур, розширює поняття сакрального, визначає його як основу будь-якого культурного прояву, поза межами християнства чи будь-якої іншої релігії, заперечує при цьому існування арелігійного навіть у найбільш десакралізованому сучасному суспільстві, оскільки мирська людина – нащадок *homo religiosus*, і вона не може анулювати власну історію, поведінку своїх релігійних предків, які зробили її такою, якою вона є сьогодні. А тому, – висновує вчений, – цілком раціональна людина – це абстракція; в дійсності її ніколи не зустрінеш. Людина, як зазначає М. Еліаде, усвідомлює священне, бо воно проявляється, виказує себе як щось цілком відмінне від мирського. Для характеристики прояву священного культуролог пропонує термін ієрофанія (з грецького *hieros* – святий, *terphainomai* – являтися, проявлятися) і стверджує, що історія релігій, від найпримітивніших до

найрозвиненіших, складається з суми ієрофаній, суми проявів священного⁶.

У кризових явищах сьогодення, зокрема в умовах російсько-української війни українці виявляють здатність подолати синдром втрати сенсу історичного поступу. «Війна стала подією, що інтенсифікувала процес національної самовизначеності, стимулювала готовність українців до спротиву агресії й захисту незалежності України»⁷. Сьогодні надважливим завданням є вистояти, не втратити мужність, примножувати силу і надію на перемогу і здобувати її всіма способами. Ми є свідками багатьох свічень наших захисників, як віра і молитва у важких боях за Україну додають силу та стають щитом від ворожих атак, рятуючи від смертоносного вогню.

1. Біблійний символізм в суспільно-політичній культурі України

Попри те, що біблійні мотиви найбільш функціонують у духовній сфері, вони наявні і в інших сферах суспільного життя – побутовій, філософській, науковій, соціальній, політичній. Надалі розглянемо біблійні мотиви у символах політичної культури України.

Політична культура – це система знань і уявлень політичних класів, верств, малих соціальних груп, окремих індивідів про владу, державу і політику; орієнтація і активність у сфері політичних відносин, дій народних мас; рівень розвитку держави і громадсько-політичних інститутів. Існує декілька підходів до визначення поняття «політична культура»: «1) суб'єктивний, що трактує політичну культуру як явище виключно ментальне, тобто як оцінки, цінності, знання суб'єктів політичного процесу; 2) суб'єктивний і біхевіористський, в яких політична культура розглядається на ментальному і поведінковому рівнях; 3) культурологічний, що передбачає розуміння політичної культури як сукупності цінностей і символів»⁸.

Характеристику феномену політичної культури здійснюємо у зверненні до розробок Г. Дашутіна, О. Волинця, М. Гетьманчука, В. Гулая, С. Дорошенка, І. Малика, О. Мороза, Р. Пасічного, О. Піс-корського, П. Ткачука, В. Харченка та інших. Публікації українських істориків, філософів, соціологів М. Костомарова, Д. Чижевського,

⁶ Еліаде М. Священне і мирське / Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і Аандрогін. Окультизм, ворожитовство та культурні уподобання / пер. Г. Кьорян, В. Сахна. Київ : Основи, 2001. 592 с. С. 5–116.

⁷ Українське суспільство в умовах війни : колективна монографія / С. Дембійський, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. С. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. С. 335.

⁸ Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. Харків : «Р.И.Ф.», 2005. 672 с. С. 502.

М. Шлемкевича, П. Юркевича, В. Липинського, О. Кульчицького та ін. висвітлюють певні сторони української культури загалом і політичної культури зокрема.

Як зауважує К. Голденштейн: «Дослідження нинішньої символічної реальності в Україні дозволяє в сучасних умовах виявляти здатність до інтерпретацій та емоційного сприйняття політичних явищ і процесів, глибинно пізнавати істинну суть певного політичного порядку... Розвиток демократії потребує вироблення цілеспрямованої політики щодо використання політичної символіки, оскільки вона наділена здатністю впливати на наявні в конкретно взятій країні соціокультурні цінності, соціальні норми та пов'язані з ними орієнтації громадян, зразки необхідної поведінки»⁹. Дослідник акцентує увагу на тому, що «слід пам'ятати, що за допомогою ідеології символічними засобами задаються певні установки, ідеологеми, способи поведінки, формування відповідних оціночних суджень. При цьому ідеологія за відсутності плюралізму не залишає людині простору для власних ідей та аргументації, розділяє людей на «своїх» і «чужих». До маніпулятивних засобів, пов'язаних із символами, слід віднести міфологізацію, ідеологізацію, ритуалізацію. Масована символізація, що здійснюється через символічне управління, дозволяє спотворювати свідомість мас. Підтвердженням цього слугує підтримка російським населенням злочинної війни проти України. У відповідності з цим українська символіка, що відображає особливості минулої і сучасної історії українського народу, здатна слугувати потужною зброєю, що наближає перемогу України в російсько-українській війні»¹⁰.

У межах нашого дослідження зосередимо увагу на культурологічному підході, на основі якого у знаково-інформативній системі політичної культури виявимо і обґрунтуємо ті символи, які формують політичну психіку, що відображають біблійні мотиви, які конкретизовані і висвітлюють, перш за все, провіденціалістські, есхатологічно-сотеріологічно-месіанські ідеї, є образами політичних ідеалів, засобами їх пропаганди та звершення, свідчать про ставлення суб'єкта до певного політичного діяння, позиції тощо.

«Політичним символом є чуттєво-наочний або абстрактний засіб, що уособлює націю, політичну систему, певні позиції політичних суб'єктів, політичного лідера тощо. За формою виявлення розрізняють предметні (герб, прапор), словесні (гімн, патріотичні пісні, промови

⁹ Голденштейн К. Основні напрями і специфіка використання політичної символіки в сучасній Україні. *Політичне життя*. 2023. № 1. С. 38–44, 38. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.1.5>

¹⁰ Ibid. С. 42.

визначних політичних діячів); поведінкові (святкові демонстрації, церемонії)»¹¹.

Політична символіка складає невід'ємну частину культури та політики, що трактує існуючі в політиці символи як культурно-політичний феномен, визначає їх функції, основана з яких – легітимізуюча. *Політичні символи* є умовними образами політичних ідеалів, важливим засобом їх утвердження та пропаганди.

Як зазначає С. Богатчук, політична символіка є сукупністю засобів, які надають політичному життю, політичній дії, різним формам матеріалізації політики підкреслено очевидний або прихований зміст, значення. Серед різновидів політичної символіки дослідниця виокремлює такі: *мовна* символіка; *національно-державна* символіка: – державні символи (герб, прапор, гімн), – грошові знаки (національна валюта), – знаки розрізнення (регалії вищих осіб держави, форма одягу, державні нагороди); *образотворчо-мистецька політична* символіка: – предметно-об'єктна політична символіка, – політико-музична символіка, – скульптурно-архітектурна політична символіка; *політична емблематика*: – умовно-графічна символіка, – наочно-агітаційна символіка; *політичні ритуали*; *політичні символи зовнішнього вигляду, місця та часу дії*: – політична мода та стиль, – політична топоніміка (географічні назви), – символи місця дії, – символи часу дії (символічні назви історичних епох); *неполітичні символи, що набувають політичного змісту*; *люди, як політичні символи*. Різноманітні символи мають велике значення в житті людей. З допомогою символів вони взаємодіють одне з одним, і в цьому плані символи є певними засобами регулювання соціальної поведінки. Це визначається насамперед тим, що будь-яка інформація, що сприймається суб'єктом, є певною сукупністю візуальних і звукових символів. І кожен суб'єкт розшифровує її зміст у формулах, що мають для нього певний сенс. Кожен народ опановує власні національно-державні символи, які створюються упродовж тривалого часу та базуються на давніх традиціях. Частина їх формується спонтанно, частина – запроваджується політичною елітою. Невід'ємною складовою формування, фіксації та самовідтворення ідентичності будь-якої нації та держави як соціокультурної й політичної спільноти є національно-державні символи та ідеали¹².

Інтерпретуємо політичну символіку шляхом розкриття її змісту і значення мотиву Біблії в ній, використовуючи при цьому методику філософської герменевтики. Мова йде про семантику тризуба як

¹¹ Політична культура. URL: <http://www.bur.com.ua/>

¹² Богатчук С. Політична символіка. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Politologia/64233.doc.htm

графічного елемента Герба України, жовто-блакитної барви державного Прапора, біблійні мотиви слави, волі, свободи, жертвовності, страждання, рідної землі у тексті державного Гімну, у дизайні грошових знаків національної валюти, у ритуалі інавгурації Президента України, іміджі політиків тощо.

Імідж політичного лідера – це сконструйований образ, який відображає певні характеристики, затребувані електоратом, з допомогою якого створюється яскравий образ політика та складається з певних компонентів, які створюють єдиний образ. Це програми, заяви, в яких відображаються лідерські ідеї, поведінка лідера, що демонструє його риси характеру, зовнішність, жести, красномовність; біографія (національність, стать, вік, походження, освіта, професія, партійність, віросповідання, моральність). Стосунки політики і Церкви у світському суспільстві, в умовах розмежування Церкви від Держави є особливими. Звично політики не втручаються у справи Церкви, однак часто користуються релігійним мотивом для реалізації своїх політичних планів.

Показовими у цьому плані є популяризація через ЗМІ відвідувань політичними лідерами Богослужінь, храмів, що також можна трактувати як використання піар-ресурсів для формування та управління громадської думки. В інформацію про приватне життя політичних лідерів часто вводиться релігійний елемент, щоб надати політичним подіям та чинним у них особам привабливість та схвальність.

У класифікації політичної символіки С. Богатчук визначає гроші, національну валюту графічними політичними символами. Визначаючи біблійні мотиви в політичній символіці, ми звертаємо увагу на дизайн української валюти, графічна мова якої виявляє синтез національного, державного, як релігійного та світського. Реверс банкнот різного номіналу української гривні прикрашено зображенням взірців сакральної архітектури: Собор святої Софії – Премудрості Божої (Софія Київська або Софійський Собор); Іллінська церква, Дзвіниця Софійського собору у Києві, Успенська Києво-Печерська лавра, Замок Любарта або Луцький замок. Зображення у політичній символіці християнських храмів, як пам'яток української національної архітектури має на меті не лише художньо-естетичні цілі, а відповідає світоглядно-ментальним настановам суб'єкта української культури – духовність, шана релігії як віри предків, миротворчість тощо.

Церквою звично називаємо спільноту, як місцеву так і спільноту всієї земної кулі, віруючих, мирян і священників одного віросповідання. На сторінках Біблії сказано, що вперше Ісус використовує слово «Церква» в Євангеліє від Матвея 16 :18, коли говорить: «Я створю

Церкву Мою», тобто Він має на увазі Своїх учнів. Поняття «Церква» вживається апостолами в Біблії неодноразово, однак у різних визначеннях: Царство Небесне – Мф 3 :2; Царство Боже – Мф 6 :33; Церква Бога – Діян 20 :28; Церква Христова – Рим 16 :16; Божа нива – 1 Кор 3 :9; Божий Храм – 1 Кор 3 :9; Небесний Єрусалим – Гал 4 :26; Ізраїль Божий – Гал 6 : 16; Тіло Христове – Єф 1 :22–23; Святий храм – Єф 2 :21; Житло Бога – Єф 2 :22; Дім Божий – 1 Тим 3 :15; Стовп і утвердження істини – 1 Тим 3 :15; Гора Сіон – Євр 12 :22; Місто Бога живого – Євр 12 :22; Церква Первістка – Євр 12 :23; Паства Божа – 1 Пет 5 :2; Золотий світильник – Откр 1 :20; Новий Єрусалим – Откр 21 :2; Наречена і дружина Агнца – Откр 21 :9.

Як зазначає З. Скринник, природа грошей, інтерпретована з позицій семіотики, виявляє зв'язок соціальної функції грошей не лише з гуманізмом загальнолюдських вартостей, а й з артикуляцією національної ідентичності. Розглянемо грошові знаки інформаційний інструмент соціальної комунікації та як символи, які позначають соціальну значимість речей, а не природну. Так, українська грошова одиниця стала інструментом утвердження національного суверенітету і несе на собі його символи, оскільки тризуб, національний герб України, прийшов до нас як родовий знак Рюриковичів, викарбуваний на монетах давньоруського князя Володимира Великого. Сучасні українські гроші, як зазначає З. Скринник, виявилися чутливими навіть до не дуже помітних змін в ідеологічному статусі національної ідентичності. Зокрема, це можна побачити на дизайні одногривневої купюри. На першому її варіанті, введеному в обіг 2 вересня 1996 р., портрет Володимира Великого являв собою типаж, наближений до зображень князя на монетах, карбованих за часів його владарювання – златниках і срібляниках, – наведених в «Ілюстрованій історії України» М. Грушевського. Князь Володимир постає тут у всій повноті монаршої величі: у короні, без бороди, з довгими вусами, які пізніше були характерні для козаків. Такий опис зовнішнього вигляду князів Київської Русі відповідає також свідченням іноземних послів, наведеним в історичних джерелах. Проте у 2004 р., коли політичний курс президента Л. Кучми все виразніше набирав васальних рис щодо Росії, змінився образ Володимира Великого, що його постійно бачили українці на грошовій купюрі: корону замінила шапка, з'явилися борода і довге волосся – портрет князя був підігнаний під типаж російського боярина¹³.

¹³ Скринник З. Гроші як предмет філософських роздумів. *Мультиверсум: Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури, 2006. № 55. С. 154–163.

Біблійні наративи простежуємо у ритуалі інавгурації Президента України, яка здійснюється у відповідності до Положення про Державний Протокол та Церемоніал України, який затверджено Указом Президента України від 22 серпня 2002 року № 746/2002.

У Положенні зокрема сказано: «102. Інавгурація Президента України проводиться в Національному палаці «Україна». 103. На інавгурацію Президента України запрошуюються глави іноземних держав, парламентів, урядів іноземних держав, інші іноземні посадові особи та особисті гості Президента України, посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а також представники церков і релігійних конфесій, дипломатичний корпус ... До плану заходів у зв'язку з інавгурацією Президента України включаються: церемонія інавгурації Президента України; покладання Президентом України квітів до пам'ятника хрестителю Русі – князеві Володимиру, до пам'ятника Т. Шевченку, до пам'ятника М. Грушевському; церемонія благословення Президента України настоятелями церков і керівниками релігійних конфесій України у Софіївському соборі Національного заповідника «Софія Київська»; покладання вінка Президентом України до могили Невідомого солдата у місті Києві; офіційний обід від імені Президента України з нагоди його інавгурації на честь іноземних гостей; протокольні зустрічі Президента України з главами іноземних держав, парламентів, урядів іноземних держав, іншими іноземними посадовими особами та особистими гостями Президента України...»¹⁴.

Церемонія благословіння у богослужінні – це передача через священника благодаті Святого Духа, що оберігає нас від зла. Отримання благословіння в ритуалі інавгурації покладає на обраного бути першою особою в державі і суспільстві – на Президента – надзвичайні права і обов'язки. Розуміння цього особою, яка стала Президентом, відображає текст Присяги. «Новообраний Президент України, поклавши праву руку на Конституцію України, за бажанням, на Пересопницьке Євангеліє проголошує присягу українському народові, підписує її та передає підписаний текст Голові Конституційного суду України»¹⁵. Знаковим є те, що під час процедури інавгурації усі, хто пройшов її – Л. Кравчук, Л. Кучма, В. Ющенко,

¹⁴ Положення про Державний Протокол та Церемоніал України / Затверджено Указом Президента України від 22 серпня 2002 року № 746/2002. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/746/2002>

¹⁵ Інавгурація. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

В. Янукович, П. Порошенко, В. Зеленський – виявили бажання присягнути народові України на Пересопницькому Євангелії.

Таким чином, присутні біблійні мотиви в посвяті Президента репрезентують Україну як християнську державу, яка прагне миру, добра і злагоди.

Виявляючи біблійні мотиви у знаковій системі української політичної культури, ми пов'язуємо семантику тризуба як графічного елемента Герба України, окрім іншого, з біблійними витокami національної символіки, поясненням сутності Бога, Життя, Людини.

Як зазначає О. Бойко, існує понад сорок версій, які пояснюють походження та тлумачать суть тризуба. Залежно від того, що саме автори версій кладуть в основу свого обґрунтування, їх умовно можна поділити на три групи – предметну, графічну та філософську. Згідно з філософськими гіпотезами тризуб передає символічне зображення ідеї, поняття або явища. Найґрунтовнішими видаються науково-філософські гіпотези, що шукають витoki тризуба в триєдності світобудови. Навколишній світ побудований на взаємодії трьох елементів : три типи кварків (елементарних частинок) утворюють атоми та молекули, що є основою всіх фізичних тіл; три кольори – жовтий, червоний, синій – взаємодіючи, утворюють спектр веселки, багатобарвність світу, три напрямки виміру – ширина, довжина, висота – характеризують об'єм і простір світобудови. Абстрактна ідея Трійці, одним із графічних зображень якої і став тризуб, лягла в основу канонізованої християнської доктрини про єдність Бога-Отця, Бога-Сина та Бога-Духа Святого. Знак Трійці (тризуба) посідає одне з перших місць серед символів світобудови. Деякі дослідники вбачають у ньому символічне зображення Вогню, Води і Життя, інші – єдність Мудрості, Знання і Любові або ж Мудрості, Краси і Розуму. Згідно з однією із версій тризуб є символом Життя. Тризуб має спільну основу (символ Вакууму-Абсолюту), ліву фігуру (символ позитивного батьківського полюсу), симетричну (дзеркальну) праву фігуру (символ негативного, материнського полюсу) і центральну фігуру (символ дитяти)¹⁶.

Символіку жовто-блакитної барви державного Прапора України у межах нашого дослідження також розглядаємо як мотив Біблії. Аргументами до цього твердження є порівняння барви Прапора з символікою одягу священнослужителів та церковного обрядодійства. Як зазначає Ієромонах Феодосій (Оленич), основні кольори богослужбового одягу такі: білий, червоний, оранжевий, жовтий, зелений,

¹⁶ Бойко О. Історія України: Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 686 с. С. 56.

блакитний, синій, фіалковий, чорний. Усі вони символізують духовне значення святих людей та священних подій.

Ієромонах Феодосій (Оленич) дає загальні богословські тлумачення символіки кольору з огляду на традиції, що склалися, на свідчення Святого Письма та творіння святих отців. Свята на честь Господа Ісуса Христа, пророків, Апостолів та святителів, недільні дні – облачення золоті та жовті, всіх відтінків. Свята на честь Пресвятої Богородиці, безплотних сил, дів та дівчів – облачення блакитні та білі. Свята на честь Хреста Господнього – фіолетові або темно-червоні. Свята на честь мучеників та дні їх пам'яті – червоні (у Великий Четвер облачення темно-червоні, убрання олтаря – чорне, на престолі – багряна пелена). У пам'ятні дні подвижників, преподобних, юродивих – облачення зелені. Зелений колір (усіх відтінків) – у дні Святої Трійці, Входу Господнього до Єрусалима. Протягом постів колір облачень – фіолетовий, темно-синій, темно-червоний, темно-зелений, чорний (переважно під час Великого посту). Чорний колір, як відсутність кольору, символізує небуття, смерть, жалобу або зречення від світської суєти й багатства. Поховання відправляються, як правило, у білих облаченнях. Цей колір, загальний для Божественної святості, ніби розкриває розмаїття кольорів веселки та сяйво навколо престолу Вседержителя. Іпостасі святого Духа відповідає блакитний колір неба. Це також символ небесної чистоти та непорочності Пресвятої Богородиці. Червоний колір символізує кров, проливу Сином Божим за спасіння роду людського, і ту кров, якою Ісус Христос живить Свою Церкву в Таїнстві Причастя. Золотий – це колір вінців Христа й оточуючих Його старців-священиків, золоті пояси на Ангелах, це колір царственої слави, достоїнства, багатства. Таким чином, сім основних кольорів веселки відповідають таємничому числу сім, покладеному Богом у порядку небесного та земного буття. Шість днів творення світу і сьомий – день спокою Господа, Тройця і Четвероєвангліє, сім світильників у небесному храмі, тощо. Святування Пасхи відбувається у світлих, білих облачення, що знаменує Божественне світло, що засяяло з Гроба Воскреслого Спасителя. Літургія і вся седмиця відправляються у червоних ризах, що символізує невимовну, полум'яну любов Божу до роду людського. Зелений колір облачень у дні Святої Трійці утворений з блакитного та жовтого, що знаменує Духа Святого та Бога Сина. Все, що має життя, твориться волею Отця через Сина й оживотворюється Духом Святим. Тим-то зелень лісів і полів завжди сприймається релігійним почуттям як символ життя, весни, оновлення, оживотворенім. Використання цього кольору в дні пам'яті преподобних означає оживотворенім людини через з'єднання її з Царем

Слави (жовтий) та благодаттю Духа Святого (блакитний). Фіолетовий колір, притаманний пам'яті про Хрест і Розп'яття, поєднуючи в собі червоний і блакитний кольори, крайні у веселці, може виражати думку про те, що Своєю смертю на Хресті Ісус Христос переміг смерть, і поєднання цих двох кольорів не залишає місця чорноті як символу смерті. Білий колір прийнятий у свята Богоявлення, Різдва Христового, Благовіщення, бо він символізує нетварне Божественне Світло, яке приходячи в світ, освячує собою Боже творіння, перетворює його. Через це у білих ризах служиться Літургія і у свята Преображення та Вознесіння Господнього. Поминання померлих також здійснюється у білих ризах для тих, хто пішов із земного життя, упокоївся із святими, в оселях праведників, одягнутих у Царстві Небесному в білі ризи¹⁷.

Таким чином, біблійні мотиви у знаковій графічній, невербальній системі державної політичної символіки Герба і Прапора пов'язані із триединою Божественною сутністю: Бога-отця, відповідно, жовтий колір, благодаттю Духа Святого – блакитний та Бога Сина – зелений.

Отже, вивчення побутування, функціонування мотиву Божого провидіння щодо України та українства в українській політичній культурі допоможе виявити самосвідомість національної культури, інтерпретувати Біблійне Слово в українській культурі як самовизначення української людини та нації, яка є суб'єктом сучасних світових трансформаційних процесів.

2. Провіденціалістські ідеї в українській культурно-мистецькій практиці

Кризові явища сьогодення, протиріччя цивілізаційного поступу людства і окремо взятого народу обумовлюють есхатологічно-сотеріологічні настрої особистісного та суспільного життя, а також актуальність їх вивчення. Буття спільноти і окремо взятої людини у часовому вимірі трансцендентно зорієнтоване на конечний поділ добра і зла, перемогу добра, поняття якого має різне змістове наповнення як на рівні індивідуальному, так і загалом, однак базується на концепті спасіння, порятунку. Знакові системи української культури у часі та просторі її суб'єкта відображають один із біблійних мотивів як месіанську, есхатологічно-сотеріологічну проблематику. Есхатологічні (про кінець світу) та сотеріологічні (про спасіння) ідеї конкретизовані в українській культурі месіанськими мотиви. Проблему доцільно

¹⁷ Ієромонах Феодосій (Оленич). Богословська суть та ієрархічні відмінності священного одягу. *Над Бугом і Нарвою. Український часопис Підляшшя*. 1997. № 3–4 (31–32). С. 34–40.

розглядати на основі провіденціалістської концепції, а також з використанням методу герменевтичної філософії.

Одним із біблійних мотивів, які відображені у знаковій системі української суспільно-політичної культури, є провіденціалістські ідеї, які пояснюють будь-які зміни (історичні, політичні тощо) у зв'язку з їх задумом, першоідеєю, Божим провидінням.

Визначення провіденціалістського мотиву як біблійного мотиву у культурно-мистецькій та суспільно-політичній символіці виступає важливою проблемою науки про суспільство. У сучасних умовах розбудови української державності оволодіння ідеями та ідеалами, що містяться в Біблії, стає одним із факторів духовного відродження народу, його єдності та самоусвідомлення.

Інтерпретуючи, «розкодовуючи» художньо-вербальні тексти національно-політичних символів Державного та Духовного (церковного) гімнів України, прослідковуємо відображення провіденціалістського розуміння історії України в її діахронному і синхронному аспектах.

Для аргументації теоретичних положень нашого дослідження звернемося до тексту Державного гімну України «Ще не вмерла України і Слава і Воля», слова якого належать П. Чубинському, музика – М. Вербицькому, дата створення – 1862 рік, і Духовного (церковного) гімну України «Боже великий, єдиний» («Молитва за Україну»), слова О. Кониського, музика М. Лисенка, дата створення – 1885 рік.

Для сучасної політичної свідомості українців характерні настрої і світовідчуття «кінця світу» і сподівання, пошук шляхів «спасіння». Причина цього, на нашу думку, пов'язана з втратою ідеалів гуманізму, коли людина використовувалась і використовується як засіб реалізації певних політичних цілей, а також тими проблемами, які приніс українській спільноті досвід націо- та державотворення хоча б лише і в ХХ столітті.

Антропоцентризм українського провіденціалізму, відображений у текстах Державного і Духовного гімнів, співзвучний політичній свідомості сучасного українця. Про таку суголосність говорить той факт, що народ України більшістю голосів Верховної Ради України – свого репрезентативного органу (Верховна Рада України – єдиний законодавчий орган державної влади України) 6 березня 2003 року ухвалив Закон «Про державний гімн України», затвердивши державним символом України вербальний текст П. Чубинського «Ще не вмерла Україна» на музику М. Вербицького. Тоді ж, згідно з пропозицією тогочасного президента Леоніда Кучми, модернізовано першу строфу Гімну, яка має звучати так: «Ще не вмерла України і Слава, і Воля»

(замість «Ще не вмерла Україна»). А виконання Духовного гімну України супроводжує найурочистіші моменти життя української спільноти і, за традицією, завершує відправу у Греко-Католицькій Церкві.

У аналізованих текстах Державного і Духовного гімнів України, на нашу думку, задекларовано гасла соціальної активності українців в історичному процесі, намагання поєднати мирське і сакральне, відображена романтична форма цивілізаційного наративу, з його прагненням подолати відчуття краху рідної історії та культури, розрив у зв'язку часів : державного, славного лицарського минулого України та періоду бездержавності, утвердження ідеї відродження та оновлення шляхом зняття суперечності між всемогутністю Божої волі та свободою волі особистості.

Таке бачення надає українському провіденціалізму, яке ми прослідковуємо у цих символах політичної культури, антропоцентричного характеру, що обумовлено новими тенденціями у постановці проблеми смислу історії в межах світової та української інтелектуальної традиції.

Текст наших Державного та Духовного гімнів дає надію на можливість досягнення побудови Божого царства на землі, що здійсниться як вибір українською людиною ідеалів християнства, Біблії, які відповідають загальнолюдським нормам співжиття, передбачають участь і вплив на суспільно-політичний процес шляхом самовдосконалення, визнають цінність духовного та матеріального, колективного та індивідуального, земного та Божественного, матеріального та духовного, індивідуального і колективного, що засновано на синтезі розуму та віри, практицизму та споглядальності, соборності та індивідуальності.

Це вияв в українській традиції Нового часу дуалізму «діяння» та «споглядання», а також *модернізаційних неотомістичних* тенденцій переходу до широкої онтологічної проблематики, розуміння проблеми смислу історії, згідно з якими людина має можливість обирати спосіб буття в історичному просторі, оскільки є поєднаною з історією, а Бог здійснює провіденційні плани лише завдяки їй, людині, активності.

Провіденціалістські ідеї, конкретизовані есхатологічними мотивами в національно-державних символах української суспільно-політичної культури, пов'язані із світоглядно-ментальними настановами і формують політичну культуру українців. Упродовж щонайменше останнього тисячоліття українська спільнота на міжпоколінньому рівні свого історичного буття передає у спадок синдром втрати сенсу історичного поступу.

Провіденціалізм (від лат. – провидіння, передбачення) – це релігійно-філософське вчення, яке трактує історію як прояв волі Бога. Минуле тут виступає як передбачення сучасності та майбутнього, що породжує схильність до моралізаторства й алегоричності у тлумаченні історичних подій, а зміст історичного процесу зводиться до боротьби сил добра та зла. Цим силам надавався соціальний, навіть політичний зміст – адже добро ототожнюється з ідеєю покірності владі та церкві, а зло, відповідно, полягало у протидії, протистоянні, проголошенні самостійності та критичності думки і дії щодо офіційної (християнської, політичної тощо) догматики. Звідси – моралізаторське розуміння історичного процесу, алегоричний метод тлумачення минулого, дидактичність як основний зміст історіографів¹⁸.

Класичний провіденціалізм бере свій початок від формування церковної догматики в Середньовіччі і пов'язаний, перш за все, з іменем і літературно-релігійною спадщиною Августина Блаженного Аврелія. Принципи провіденціалізму та есхатології були покладені в основу концепцію людини, суспільства та всесвітньої історії, яку розробив Августин, стверджуючи, що у світі все природне й людське створене Богом і залежить від Бога. Бог творить добро, а зло є лише відсутністю добра, подібно тому, як темрява є браком світла. Бог творить світ з ідей, а речі – це вже не досконала ідея, а щось інше, більш відносне. Це зло як інший полюс, як послаблене добро. Тому людина з її свободою волі може вибирати між досконалим і грубим, між добром і злом, що притаманне світу речей. За власною волею людина переступає межі добра, вибираючи зло, бо прагне задоволення тілесних потреб, матеріальних благ. І тут душа вже не контрольне тіло і впадає у гріх. Так сталося з Адамом і Євою, які не підкорилися забороні, скоїли людський гріх, що передався всьому людству. Розглядаючи людину і суспільство, Августин вважав, що свобода волі передвизначила долю людства з часу гріхопадіння першої людської пари, котра знехтувала Божі заповіді: всупереч забороні і попередженню, за своїм власним вибором скуштували яблуко. Якби праотці дотримувалися заповідей, цього б не сталося. За Августином, усі сфери людського життя і діяльності похідні від вищого начала, у пізнанні світу людина залежна від «батька розумного світла»... розумна й мисляча душа «не може сяяти сама собою¹⁹».

¹⁸ Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. Харків: «Р.И.Ф.», 2005. 672 с. С. 510–511.

¹⁹ Святий Августин. Сповідь / пер. з латин. Ю. Мушака; післям. С. Здіорука. Київ: Основи, 1999. 319 с. С. 12–13.

Проблема самопізнання і вибору себе самого у собі самому відповідно до Божого задуму, за Августином, пов'язана із здатністю людини «бути, пізнати, хотіти». Августин формулює кредо, формулу буття людини: «Я існую, я знаю, я хочу. Я той, хто знає і хто хоче. Я знаю, що я існую і що я хочу. І я хочу існувати і знати²⁰».

Августин осягнув місце, яке займає часовість у людському бутті. Екзистенційний досвід Августина навчив його, що у житті людини немає нічого ні визначеного, ні стабільного, що все у ньому перебуває у постійному русі, динаміці, а тому підлягає сумніву.

Вичерпну характеристику зв'язків між людиною і Богом, покладаючись лише на філософське обґрунтування, без звертання по допомогу до містичних тверджень чи необґрунтованої віри дав Тома Аквінський (1225–1274) в праці «Сума теології». Він скрізь керувався вченням Арістотеля, а його синтез християнського вчення і аристотелівської метафізики – названий на честь його творця «томізмом», досі залишається найпереконливішою основою християнської теології²¹.

У Новочасну добу провіденціалізм зазнав модернізації у напрямку вирішення суперечностей між Божою волею та свободою волі особистості.

В історії розвитку української історіософії та філософії історії ідеї українського провіденціалізму присутні у літописах Києворуської доби, в козацьких літописах, в «Історії Русів», у працях українських філософів київської школи, у спадщині кирило-мефодіївців, зокрема у творчості М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка, у політичних концепціях П. Чубинського, В. Антоновича, М. Міхновського, І. Франка, М. Драгоманова, М. Грушевського, Д. Донцова, Ю. Липи, в ідеї азійського ренесансу М. Хвильового, у працях М. Мариновича, в ініціативі групи «Першого грудня», у політичній символіці минулого і сьогодення.

Згідно з провіденціалістським баченням будь-які зміни, історичні зокрема, тлумачаться у зв'язку з їх задумом, першоідеєю, що пояснюються Божим провидінням. Вихідною тезою такого розуміння є визнання того, що кожен народ, як творіння Боже, покликаний виконати певну свою місію у власній історії та вселюдській. Провіденціалістське бачення історичної місії України відображено у «Книзі буття українського народу» М. Костомарова: «Україна буде

²⁰ Святий Августин. Сповідь / пер. з латин. Ю. Мушака ; післям. С. Здіорука. Київ : Основи, 1999. 319 с. С. 271.

²¹ Скратон Р. Коротка історія новітньої філософії: Від Декарта до Вітгенштайна / пер. з англ. О. Коваленка. Київ : Основи, 1998. 331 с. С. 23.

неподлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським. Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: «От камень егоже не брегоша зиждушии, той бисть во главу»²²».

Месіанство, месіанізм у християнстві у первісному, біблійному, визначенні – це вчення про рятівника, спасителя світу – Месію, яким є посланець Бога, Ісус Христос, прищестя якого на землю сповістило людям нове євангелійське вчення, дало надію на спасіння (перше прищестя – уже здійснене, минуле) і має визволити людство від лихоліття, встановити справедливе Царство Боже на землі після Страшного Суду (друге прищестя – майбутнє). Водночас месіанізм є вченням про особливу роль якогось народу, держави, суспільно-соціальної спільності, організації, особи у справі кращого поступу світового розвитку громадського порядку, конкретно-історичної кризової ситуації; вираженням надії на допомогу надприродних сил у суспільних справах. З розвитком секуляризаційних процесів месіанські моделі пояснення історичного процесу втрачають релігійний зміст. Особлива історична місія пояснюється поєднанням неповторних соціально-економічних факторів, національно-психологічних якостей, харизматичним поклонанням вождів того або іншого суспільно-політичного руху тощо²³.

Обґрунтування мотиву месіанства України у знакових системах культури визначає завдання: – виявити його змістове наповнення в українській культурі; – обґрунтувати часові властивості мотиву месіанства України, серед яких виділяємо його тривалість, ритмічність, темпоральність, відносну зворотність.

Ідея особливої історичної місії України та українства у знакових системах української культури є одним із біблійних мотивів у різні періоди її розвитку, що відображає Боже провидіння щодо історичної місії України та українства.

Месіанський мотив щодо України та українства в українській культурі розгортається в гносеологічному та онтологічному аспектах, наріжним каменем для яких є буття спільноти в її часо-просторовому вимірі. На *онтологічному рівні* мотив історичної місії України та українства визначений *геополітичним положенням території України* (унікальність природно-кліматичних умов, які обумовили час її входження і роль у процесі формування Ойкумени, появу плужного

²² Кирило-Мефодіївське товариство : У 3 т. / упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко ; редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1990. Т. І. 544 с. С. 166–168.

²³ Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. Харків : «Р.И.Ф.», 2005. 672 с. С. 448.

землеробства в Європі, пограниччя євразійської Півночі – Півдня, Заходу – Сходу; православ'я – католицизму, що обумовило феномен греко-католицизму тощо), *подіями етнічної історії* (прийняття християнства як державної релігії та ідеології, створення і втрата державності, «втягнення» в історичні події Світових воєн ХХ ст., техногенна катастрофа – Чорнобильська аварія, геноцидні, етноцидні явища тощо), *світоглядно-ментальними настановами спільноти та етнофора* (антеїстичність, кордоцентризм, екзистенційність тощо).

На *теоретичному рівні* – виникає з появою перших вербально зафіксованих рефлексій щодо України (в топонімічних означеннях відповідно до часу рефлексії) і до сьогодні в Україні та поза її межами, що продукує ідею України як носія місії об'єднання, примирення, визначеної як Часом, його наповненістю подіями, їх динамікою, так і Провидінням. Це міфологічні пророцтва про Чорнобильську катастрофу – «зірку Полин» в одкровеннях Іоана Богослова, пророцтві апостола Андрія про велич і місію Києва у слов'янському світі, передбаченнях Парацельса, М. Нострадамуса; впевненість філософа-просвітителя Й. Гердера у відродженні української нації, поезії, культури, визначення С. Хантінгтоном ролі і значення сучасної України як «розколотої цивілізації» у «зіткненні» з іншими тощо. Провіденціалістські ідеї щодо України та її історичної ролі трансформовані у знакові системи української культури, «текст» якої можемо «прочитати» шляхом пізнання світоглядного, ментального, релігійного «коду» національної культури, інтерпретації її смислів.

Соціально-філософський аспект обґрунтування мотиву месіанства України відбувається в контексті вивчення проблеми зародження, розвитку і функціонування національної української ідеї, в основі якої теоретичне обґрунтування та практична реалізація потреб і запитів спільноти. Причому першочерговою потребою української спільноти упродовж усього періоду після падіння Київської Русі і до сьогодні є створення, розбудова української держави в мирному співіснуванні, співдружності з іншими.

Есхатологія – вчення про кінцеву долю людини та людства, що складає систему поглядів і вірувань про кінець світу, а також про долю людства і Всесвіту після нього. У християнському есхатологізмі есхатологічне здійснення переміщується у внутрішній світ людини, але зберігається і для розуміння суті зовнішнього світу. Особливого поширення та популярності есхатологічні ідеї набувають у період соціальних криз²⁴.

²⁴ Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. Харків : «Р.И.Ф.», 2005. 672 с. С. 288.

Сотеріологічне вчення про спасіння, проголошено світовими та іншими релігіями як віднайдення цілісності людини, позбавлення від гріха і смерті, здійснення свого життя у Христі²⁵, у межах нашого дослідження розглядаємо як філософське вчення, присутнє у релігійно-філософських поглядах різних філософів (Тома Аквінський, Августин Аврелій, А. Шопенгауер, І. Кант, Б. Спіноза, К. Ясперс, Г. Марсель, М. Бердяєв та ін.).

Окрім концептів Боголюдськості людини, благодаті, надії, сотеріологічне вчення має концепт страждання. Релігійні концепції розглядають поняття страждання у рамках своїх сотеріологічних бачень. Сотеріологічні компоненти страждання і терпіння відіграють в українській культурі особливу роль, про що свідчить запроваджене В. Стусом поняття «естетика страждання». Розмірковуючи над суттю поетичної творчості, «коли світ нам усе дужче болить», поет-філософ зазначав, що «творчість – то тільки гримаса індивідуального болю», що зумовлює «естетику страждання», в якій – «вся філософія мистецтва і вся його велич є таємничими феноменами катарсису». Дисидентська творчість, яку відображає спадщина В. Стуса, стверджувала такі естетичні та гуманістичні принципи, які йшли врозрід з офіційно запроваджуваними догмами марксизму-ленінізму в літературі та в житті. Це була спроба розв'язати проблему екзистенції людини у дегуманізованому світі абсурду. Повернути людині уміння відчувати біль та протистояти злу, співстраждати і готуватися до відродження понівеченої людської душі та знівельованого національного духу в ситуації масового психозу – основна проблема, порушувана дисидентами, послідовними поборниками прав людини. Естетика страждання акцентувала питання особистого вибору свободи, повноцінного життя у вирі постійних випробувань, включала у свою сферу осмислення смерті та безсмертя: своїм неприйняттям антицінностей так званої «найгуманнішої у світі держави», стверджувала безсмертя людського Духу, що само розкривається²⁶.

М. Костомаров у ряді своїх праць висловлює думки про те, що саме український народ має особливу місію, яка полягає у звільненні слов'ян від рабства та імперського деспотизму. Текст відозви «Браття великороссияне и поляки» виявляє есхатологічно-сотеріологічно-месіанські компоненти страждання і терпіння України, як шлях не лише до власного спасіння, а й усього слов'янського світу, в чому

²⁵ Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. Київ : Четверта хвиля. 1996. 392 с. С. 313.

²⁶ Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с. С. 244.

М. Костомаров бачив провидіння Боже, місію України : «Се глаголить до вас Україна, злиденна сестра ваша, яку ви розп'яли і розірвали і яка не пам'ятає зла і співчуває вашим бідам і готова проливати кров дітей своїх за вашу свободу. Прочитайте послання це братське, обговоріть важливу справу вашого спільного порятунку, повстаньте від сну і дрімоти, знищить в серцях ваших безрозсудну ненависть один до одного, запалену царями і панами, на загальну погибель вашої волі, посоромтесь ярма, яке обтяжує ваші плечі, посоромтесь власної своєї зіпсованості, прокляніть святотатські імена земного царя і земного пана, виженіть з розуму вашого дух зневіри, занесений від племен німецьких і романських, і духчерствості, надихнутий татарами, зодягніться у властиву слов'янам любов до людства, згадайте також про братів ваших, що нудяться і в шовкових ланцюгах німецьких і в кігтях турецьких, і хай буде метою життя і діяльності кожного з вас: слов'янський союз, загальна рівність, братерство, мир і любов Господа нашого Ісуса Христа. Амінь»²⁷.

Діячі слов'янофільсько-українського Кирило-Мефодіївського братства (1845–1847) В. Білозерський, М. Гулак, П. Куліш, А. Маркович, Т. Шевченко бачили своє завдання у поширенні передових ідей «слов'янської взаємності». Будучи глибоко релігійними людьми кирило-мефодіївці (П. Куліш, Т. Шевченко) прагнули перебудувати українське суспільство шляхом реформування на засадах християнського вчення про волю, справедливість, рівність людей.

Часовим виміром буття народу є вияви цього буття: події, процеси, явища, особистісне буття, – тобто сукупний досвід цього буття. Часовий вимір мотиву месіанства України та українства постає як набутий досвід (спільноти і етнофора) бути суб'єктом власної історії (державотворення), біографії, цілеспрямовано трансформувати його від статичності минулого в динаміці і тривалості теперішнього до наслідкових перспектив майбутнього.

Мотив месіанства виявляє себе в українській культурі у символах її знакових систем (мистецтво, історіософія, політика, виховання тощо), які формують архетипні есхатологічно-сотеріологічні образи: зламу епох, кінця світу, золотого віку тощо; відтворюють час в етапах: порядку – хаосу – нового порядку, боротьби добра і зла (на етапі хаосу і можливості творення нового порядку), протиставлення (на етапі хаосу) минулого – теперішнього – майбутнього, коли минуле стає «золотим віком» і викликає ностальгію за старим порядком, зневіру в

²⁷ Кирило-Мефодіївське товариство : У 3 т. / упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко ; редкол. : П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1990. Т. І. 544 с. С. 172.

правильності обраного шляху, а образ світлого майбутнього стає метою, перспективою, яка постає після часу хаосу і досягається ціною болю, страждання, самопожертви.

«Книга буття українського народу» М. Костомарова відображає цей мотив саме у розгортанні есхатологічно-сотеріологічних констатацій, прагнень і устремлінь: «І хотіла Україна знову жити з Польщею побратерськи, нерозділимо і несмісимо, але Польща жодною мірою не хотіла одрікатись свого панства. Тоді Україна пристала до Московщини і поєдналась з нею як єдиний люд слов'янський з слов'янським нерозділимо і несмісимо, на образ іпостасі Божої нерозділимої і несмісимої, як колись поєднаються усі народи слов'янські поміж собою. Але скоро побачила Україна, що попалась у неволю ... І билась Україна літ п'ятдесят, і єсть то найсвятіша і славніша війна за свободу, яка тільки єсть в історії, а розділ України єсть найпоганіше діло, яке тільки можна знайти в історії. І вибилась з сил Україна, і вигнали ляхи козацтво з правого боку Дніпрового, і запановали пани над бідним остатком вольного народу ... І пропала Україна, але так здається. Не пропала вона, бо вона знати не хотіла ні царя, ні пихи, а хоч і був цар, та чужий, і хоч були пани, та чужі; а хоч з української крові були ті виродки, одначе не псовали своїми губами мерзенними української мови, і самі себе не називали українцями, а істий українець, хоч був він простого, хоч панськоого роду, тепер повинен не любити ні царя, ні пана, а повинен любити і пам'ятувати єдиного бога Ісуса Христа, царя і пана над небом і землею. Так воно було прежде, та і тепер зосталось. Лежить в могилі Україна, але не вмерла, бо голос її, що звал всю слов'янщину на свободу і братерство, розійшовсь по світу слов'янському. І одізвався він, той голос України в Польщі, коли третього мая постановили поляки (йдеться про польську Конституцію 1791 року, яка мала ліквідувати феодальну анархію, послабити політичні позиції магнатів і шляхти та скасувати «ліберум вето» і виборність королів, проте не скасовувала кріпацтва і шляхетських привілеїв – прим. З. Г.), щоб не було панів і всі були б рівні в Речі Посполитій; а того хотіла Україна за 120 літ до того. Польща ... погубила сестру свою (Україну – прим. З. Г.)»²⁸.

Світогляд кирило-мефодіївців, як підкреслює Д. Чижевський, має основні ознаки есхатологічного настрою, оскільки «спричинився до

²⁸ Кирило-Мефодіївське товариство : У 3 т. /упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко ; редкол. : П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1990. Т. І. 544 с. С. 166–168.

віри в можливість і неминучу потребу перебудови всього життя людського і суспільства на основі християнської віри»²⁹.

Ідея нового мирного порозуміння між народами присутня в українській філософсько-літературній традиції як шлях спасіння людини, нації і людства. Зокрема у В. Винниченка розроблена «політична концепція в образах» колектократії (роман «Слово за тобою, Сталіне!», 1950 р.³⁰), в основі якої – ідея світового порозуміння, «згладжування протиріч», «поглиблення взаємної допомоги», «конвергенції», мирного порозуміння між народами на основі договірної співпраці робітників з правом справедливого розподілу прибутків в кооперативних формах господарювання і життєдіяльності.

Есхатологічно-сотеріологічні мотиви виявляємо у філософсько-літературній українській традиції від Г. Сковороди і до сьогодні. Виявляючи деформації української філософської культури ХХ ст. і її здатність сьогодні «освоїти = зрозуміти = подолати українську національну трагедію ХХ ст.», О. Забужко говорить про специфічно український феномен «культурної непритомності нації» – відсутність власної, «питомої» філософської рефлексії в новітній українській культурі³¹. О. Андреева визначає відмінності західноєвропейської утопії, яка апелює до Золотого Віку античності, та української, яка фіксує більш архаїчні, мілленарні імпульси Золотого Віку як минулого, що був і який базується на переживаннях загального братерства та любові. При цьому авторка зазначає, що цією рисою українська утопія відрізняється не тільки від *раціоналістичного* європейського міфу, а й від *етатистського* (великодержавницького) в своїй основі російського *месіанства*.

О. Андреева, досліджуючи роль української утопії у формуванні нової української нації, визначає «феномен Майдану», «помаранчевої революції» як вияв в українській політичній масовій свідомості дії «есхатологічного міфу» – месіаністські очікування в масовій свідомості та проєкції цих очікувань на конкретну політичну фігуру В. Юшенка, який поведе народ на «фінальну битву» з силами Зла. Причому, як зазначає дослідниця, ідея цієї фінальної битви, яка мала призвести до встановлення Царства Добра та Справедливості, до міфологічного Золотого Віку є типовою прикметою утопії есхатологічного типу. Протистояння основних кандидатів на обраність у настановах

²⁹ Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ : Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 230 с. С. 140.

³⁰ Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий Ведмідь». Київ : Наукова думка, 1999. 440 с.

³¹ Забужко О. Філософія і проблема культурної притомності нації. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. праць. Випуск 2. Львів : Б. в., 1995. 227 с. С. 18–32.

українського есхатологічного світосприйняття перетворюється на протистояння онтологічних сутностей або метафізичних сил як сил Абсолютного Добра та Абсолютного Зла, тобто до вибуху есхатологічного міфу, який ховається у надрах колективної підсвідомості. Андреева О. робить ремінісценцію з відомого фільму М. Захарова «Вбити дракона» (1988р.): «радикальне усунення Зла» передбачає, що «Герой-Змієборець повинен не просто перемогти, а саме вбити Дракона³²».

Ремінісценцію із захарівського фільму використовує також і Ліна Костенко («Записки українського самашедшого», 2011 р.), що засвідчує присутність есхатологічно-сотеріологічних світоглядних мотивів у сучасній українській художній літературі: «У ніч під самісінькі вибори хтось здогадався по телебаченню показати фільм «Убити дракона» ... гарний фільм, але ж тепер особливо на часі. «Якщо я програю цей бій з Драконом, каже там Ланселот, – все це ще на 300 років». А ще він каже: «Мовчи, Звірояшур! Я тебе не боюсь!³³». Л. Костенко інтерпретує історичні події, політичні процеси в Україні початку XXI століття, моделюючи художню реальність роману як смертельне протистояння у кризовій суспільно-політичній ситуації і, водночас, сподівання на позитивні зміни через страждання і спасіння як віднайдену ідентичність – особистісну та національну.

Інакше кажучи, висновує О. Андреева, в ситуації, що складаються під час кожних українських виборів (для прикладу – у 2004 році), у дію входить есхатологічний сценарій та есхатологічний міфологічний наратив, у рамках якого учасники політичних подій поведуться як певні персонажі, згідно з утопічними патернами³⁴.

Історичний час буття народу розгортається не лінійно. У критичних ситуаціях (точках біфуркації) майбутнє як спасіння через страждання набуває вірогідного характеру, а його здійснення залежить від вибору теперішнього. А тому пророцтва, передбачення, теоретичні положення наукових концепцій щодо історичної місії України як *минуле* збуваються/не збуваються в *майбутньому* залежно від функціонування цього мотиву в *теперішньому* часі, від його тривалості і наповненості в особистісному і суспільному житті – людською дією, вчинком, емоцією, думкою, подією, вольовим рішенням, готовністю здійснити непростий вибір і нести за нього відповідальність тощо.

³² Андреева О. Роль української утопії у формуванні нової української нації. *Віче. Журнал Верховної Ради України*. Вересень 2009. URL: <http://www.viche.info/journal/1549/>

³³ Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с. С. 382

³⁴ Андреева О. Роль української утопії у формуванні нової української нації. *Віче. Журнал Верховної Ради України*. Вересень 2009. URL: <http://www.viche.info/journal/1549/>

Особлива історична місія пояснюється «поєднанням неповторних соціально-економічних факторів, національно-психологічних якостей і культурних обставин харизматичним покликанням лідерів того або іншого суспільно-політичного руху, унікальними особливостями очолюваних ними політичних партій та суспільних рухів, які нібито не мають аналогії в історії. У періоди криз суспільного розвитку поновлюється масова надія і сподівання на надприродні втручання у соціально-економічне, політичне життя, на спасіння нації та ін.»³⁵.

В українській літературно-філософській традиції присутня ідея краху та спасіння людини і спільноти присутня. Це свідчить про стійку світоглядно-ментальну кордоцентричну настанову, що намагається подолати неконструктивність домінанти емоційно-душевного над раціонально-вольовим.

Свідченням цього є «Ініціатива Першого грудня» – спільна ініціатива Українських Церков: УПЦ, УПЦ КП, УГКЦ з метою духовного просвітлення, пробудження, морального оздоровлення сучасного українського суспільства, створена 1 грудня 2011р. (у 20-у річницю референдуму за незалежність України). Тоді інтелектуальна та духовна еліта України, репрезентована 11 представниками ініціативної групи «Першого грудня» – В'ячеслава Брюховецького, Богдана Гаврилишина, Семена Глузмана, Володимира Горбуліна, кардинала Любомира Гузара, Івана Дзюби, Мирослава Мариновича, Мирослава Поповича, Євгена Сверстюка, Вадима Скуратівського, Ігоря Юхновського, звернулася до українців із проханням подолати суспільну кризу, змінити ситуацію в країні на краще мирним шляхом. Провідні представники української інтелігенції, більшість з яких стали символами нескореного українського духу в умовах тоталітарного режиму ХХ ст., закликали українців знайти в собі сили для подолання спільних проблем в цивілізованій спосіб.

О. Забужко ще в середині 90-х років ХХ ст. визначила: «перехід поетів-«шестидесятників» у політику (від мітингу – в парламент) у ширшому культурному контексті виглядає досить логічно: таким чином мітингово-метафоричний дискурс просто «зняв» свою внутрішньолітературну історію³⁶».

Стиль «Декларації ...» як і коментарів до неї, інтерв'ю її авторів безперечно «мітингово-метафоричний», а тому в ньому й

³⁵ Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. Харків : «Р.И.Ф.», 2005. 672 с. С. 448-449.

³⁶ Забужко О. Філософія і проблема культурної притомності нації. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : 36. наук. праць. Випуск 2. Львів : Б. в., 1995. 227 с. С. 18–32. С. 30.

прослідковуємо провіденціалістські, есхатологічно-сотеріологічно-месіанські настрої та ідеї. Однак, як зазначає О. Забужко, «цей дискурс не народжує думку (оратор не мусить говорити нічого, чого б аудиторія не потрапила негайно, на місці «впізнати» – інакше йому нема чого робити на трибуні), а виражає чисто літературними засобами (метафора, алегорія) думку «вже готову», привнесену «ззовні»³⁷».

Аналізуючи текст «Декларації ...», можемо «ззовні» розуміти як привнесення інтонацій і риторики з «шістдесятих» (або ще далі – від «українських полемістів» чи любомудрів-ісихастів) в сьогоднішнє – «Перше грудня 2011 року» – 20-у річницю проголошення новітньої української Державності. У цьому сенсі «Декларація ініціативної групи «Першого грудня» (грудень, 2011 р.) продовжує дискусію про необхідність активного чи споглядального життя українських полемістів XVI–XVIII ст.

Як ми уже зазначали, на зламі XVII–XVIII ст. у філософській культурі України пріоритетне місце посідає ідея активного громадського життя особистості на користь себе і спільноти, що свідчить про утвердження принципів ренесансно-гуманістичної ідеології, передовсім ідеалів громадянського гуманізму епохи Відродження і Реформації. «Громадянський гуманізм, зберігши вічні християнські цінності, органічно інтегрував їх в нову європейську духовність, що стала формуватися в результаті якісно нових суспільних процесів. Разом з тим широке звернення українських мислителів кін. XVI – першої пол. XVII ст. до культурних надбань тогочасної Європи виразно засвідчує рішучу переорієнтацію української духовності з візантійських пріоритетів на європейські. Д. Чижевський цілком слушно писав, що історичний розвиток пройшов повз adeptів старої візантійщини, і що Україна обернулася обличчям на Захід»³⁸.

Основною ідеєю появи «Ініціативи «Першого грудня» та створення «Декларації ...» є консолідація сил Церкви та Держави, громади. Поява «Декларації ...» як і самої «Ініціативи...» є важливою знаковою подією в українській історії та культурі перших десятиліть XXI ст. Наша спроба герменевтичного аналізу у жодному разі не має на меті зниження важливості цього культурно-історичного моменту, а лише виявлення відповідності феноменів сучасного суспільно-політичного

³⁷ Забужко О. Філософія і проблема культурної притомності нації. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : 36. наук. праць. Випуск 2. Львів : Б. в., 1995. 227 с. С. 30.

³⁸ Історія української культури: У 5-ти томах. Том 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть. Київ : Наукова думка, 2001. 848 с. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult248.htm>

життя України кордоцентричній світоглядно-ментальній традиції, есхатологічно-сотеріологічно-месіаністським настроям в ній.

З метою виявлення есхатологічно-сотеріологічно-месіанських мотивів у «Декларації Ініціативної групи «Першого грудня»³⁹ і проєкції основних її положень на вчення «інтегрального (теоцентричного) гуманізму» Ж. Марітена звертаємось до його тексту.

Провіденціалістська, в конкретизації есхатологічно-сотеріологічно-месіанських настроїв, ідея прослідковується в коментарях учасників «Ініціативи ...», зокрема у Є. Сверстюка. Стиль, манера викладу думки виявляє алюзії, ремінісценції з програмних творів «братчиків», подій історії України, пошук злагоди у системі соціальних стосунків між Людиною – Державою – Владою – Урядом – Церквою, сподівання спасіння не шляхом насилля, крові, а шляхом Віри і Любові: «... Христос прийшов возвістити світло Розуму, Правди й Любові ... у нашому скаламученому житті ... того *історичного спільного звернення церков*, донедавна порізаних – до народу, пригніченого моральним занепадом і матеріальними злиднями ... Церква починає підійматися до належного їй місця – *учительного* ... Люди не порозумнішали. Але вони отримали гіркі уроки й тяжкі кари за боговідступництво, за поклоніння дияволу й віру в обіцяну ним владу над світом ... *втрата страху Божого* ... На людей впав лютий страх – одного перед одним. Почалося взаємознищення й взаємопожирання. Приклад був зовсім прозорим. Бог прослав дощ і зовсім урожайний рік, а осатаніла людина одбирала від слабшої кусень хліба ... найтяжча кара – коли Бог відбирає розум і пам'ять. І досі важко повернути людей до притомності ... учительська місія Церкви полягає в наверненні народу до пам'яті й до правди ... важливо, щоб усі церкви були в головному єдиними ... вони єдині в православної літургійній молитві за «богохранимий край наш, уряд і військо» ... ми молимося за благочестя й мудрість наших правителів, щоб вони мали над собою страх Господній як джерело мудрості ... ми молимося ... за Уряд України, щоб він знав, що ми підтримуємо його в служінні, у шануванні свого народу, у мудрому проводі до життя гідного й радісного. Ми молимося. Щоб Уряд пізнав дорогу, призначену нам Богом ... не збився з української дороги на чужинницькі легкі манівці ... щоб наша молитва була щирою. Від серця. А це значить, що ми *вимагаємо від влади дотримання присяги й закону*. Не будеш чесним громадянином, якщо будеш потурати беззаконню й удавати, що не бачиш нечестивих діянь уряду, за якого молимося. Я не буду гідним громадянином, коли не скажу правителям

³⁹ Декларація ініціативної групи «Першого грудня» URL: <http://docs.rferl.org/uk-UA/2011/12/14/f10f619c-0c96-4288-b60c-e91dfba439cc.pdf>

одверто чесної правди ... коли Церква нагадує правителям про їхню присягу й про потреби народу – то звучить поважно. То заклик до навернення до загубленої дороги. Церква ... хоче піднести їх (правителів) у своїх власних очах і в очах народу. Ініціатива церков ... давно визріла. У народі накіпало. Народ не може терпіти владу, яку не можна поважати ... це вже викликає обурення в народі й провокує в певних середовищах екстремізм ... підтримуючи голос Церкви, українська громадськість прагне до конструктивної співпраці із владою на шляху навернення ... *Заклик до створення національного Круглого столу є закликом до громадянської злагоди. У нас немає іншого шляху, як навернення до моральних принципів і демократичних методів*⁴⁰.

Умовно можемо поділити текст на декілька структурно-семантичних частин, означивши їх концептами: есхатологічна – «загрози української кризи», сотеріологічна – «об'єднання духовністю», месіанська – «ми об'єдналися самі й закликаємо об'єднуватись інших», інтегрально-гуманістична – «Україна нашої мрії – (буде дана) не в подарунок, а з великої віри й поту нашого чола».

Ініціатива «Першого грудня» закликала об'єднатись інших довкола сімох принципів, які ми зробимо спробу спроектувати на вчення «інтегрального (теоцентричного) гуманізму» Ж. Марітена.

Принципи «Декларації ...» визначають систему цінностей у стосунках Людини та Держави. Мова йде про беззаперечну цінність особистості, самодостатність якої визначена рівнем внутрішньої свободи та самоусвідомлення і утверджує протагорівське «... не засіб, а мета». Ознакою тоталітарного, недемократичного суспільства є «політика винятковості», яка виявляє себе у практиці підбору і розстановки керівних кадрів державних, партійних органів, у карній системі, а також нагород та заохочень, економічній сфері тощо⁴¹. З метою викорінення цього недоліку суспільного життя, уникнення авторитаризму з боку держави щодо людини ініціатори «Першого грудня» проголошують принцип рівності, справедливості і верховенства права, перш за все, в юридичній сфері. Принцип «рівної нерівності» (за Сковородою) визначає нерівні можливості і потреби кожного. З метою уникнення «зрівнялівки», уніфікації і обезличення людини висунуто, на нашу думку, вимогу добродетельності і солідарності з людьми «в потребі». Зміцнення морально-ціннісної сфери у стосунках

⁴⁰ Євген Сверстюк із приводу ініціативи «Першого грудня» URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/12/26/6865545/>

⁴¹ Мала енциклопедія етнодержавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького ; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра : Генеза, 1996. 942 с. С. 780.

особистості – нації – суспільства – держави зробить неможливим використання людини як засобу для досягнення будь-якої цілі поза людиною, дасть підґрунтя для плекання шляхетності у верстві еліти (політичної, фінансової, управлінської тощо) не за майновою, становою чи будь-якою іншою ознакою, а за потребою душі і розуму. І таке суспільство може називатися демократичним, політичним.

«У тривалих національних змаганнях ми довший час були самотні – сьогодні ми є частиною світової коаліції, і цього разу вже щораз менше як об’єкт чужої уваги і щораз більше як суб’єкт своєї долі – зазначається у теперішньому (21 лютого 2023р.) зверненні ІГ «Першого грудня» (до складу якої також входять Юля Гнаютюк, Євген Захаров, Володимир Єрмоленко, Йосип Зісельс, Ігор Козловський, Володимир Панченко, Всеволод Речицький, Юрій Щербак, Ярослав Яцків) щодо «Великої війни» та перспектив перемоги України – Війна – це кров і великі страждання. Але водночас цією сукупною жертвою мільйонів українців здобуто те, про що мріяли численні покоління до нас: визнану в світі суб’єктність українців як нації. Ми досягли успіхів у проясненні для себе місця України в геополітичній конструкції світу: «Якщо колись ми ламали списи навколо того, «з ким нам бути», то тепер нарешті підступимося до питання про те, «якими нам бути»» (Павло Казарін). Спершу Майдани, а тепер і війна увиразнили нам, що бути єдиними не означає бути однаковими. Ще кілька зусиль – і ми переконаємось, що наші відмінності є не нашим фатумом, а нашим багатством. Ті, що соромились згадувати про своє українське походження, сьогодні ним гордяться. Цей перелік можна продовжити, але важливо визнати: всі ці перемоги стали можливими тому, що ми були стороною Правди, Світла і Добра. Ми перемагатимемо й далі, якщо залишимося нею. Тоді над нами буде Боже благословення. Це означає радіти духовній силі народу й повсякчас її примножувати. Від цього Світло стане лише сильнішим»⁴².

ВИСНОВКИ

Відтак, дослідження біблійних мотивів у суспільно-політичному та культурно-мистецькому самовизначенні України минулого і сьогодення дає можливість зробити наступні висновки.

Значна частина культурно-мистецьких досягнень тісно пов’язані з біблійними темами, символами, образами. Сакральне – духовне, вічне, трансцендентне, надчуттєве – це та основа, на якій формуються не тільки релігійні погляди, але й погляди етичні та естетичні. А велика

⁴² Ініціативна група «Першого грудня». Рік Великої війни і перспективи нашої перемоги. URL: <http://1-12.org.ua/2023/02/21/4319>

вага біблійного Слова, допомагає розв'язувати труднощі людського буття.

Присутність біблійних мотивів у суспільно-політичній культурі України виражається через символи та знаки, які, в свою чергу лаконічно та об'ємно передають зміст суспільно-політичних реалій, поняття, ідеї тощо проте потребують своєї розшифровки. До цього ми відносимо державну, національну, політичну, музичну символіку, політичну емблематику, люди як політичні символи, власне політичні символи, якщо виражають зовнішні дії, місце, час, неполітичні символи, які набувають політичного смислу.

Відтак, яскравим політичним символом є дизайн українських банкнот. Через графічну мову синтезується національне, державне як релігійне та світське. Церемонія інавгурації Президента України також містить біблійні мотиви, які виражаються через покладення руки на Конституцію України та Пересопницьке Євангеліє, а також через символіку Божого благословення Президента настоятелями українських церков і керівництвом релігійних конфесій в Софіївському соборі. У державних символах України – гербі та прапорі виявляємо біблійні мотиви у триєдиній Божественній сутності. Провіденціалістські мотиви виявляють тексти Державного та Духовного гімнів України, які утверджують ідею відродження, оновлення української держави шляхом зняття суперечностей між свободою особистісної волі та всемогутністю Божої.

Культурно-мистецька практика України представлена симбіозом сфери мистецтва як форми суспільної свідомості з іншими формами культури. Це пов'язано з тривалим періодом бездержавності України, неінституціалізованим простором української культури, виконання мистецтвом специфічних, не властивих для цієї сфери функцій – національного самовизначення, дидактичної, ідентифікуючої, когнітивної, інтерпретаційної тощо. В цьому процесі використовувалися засоби різних культурно-мистецьких практик історичного досвіду людства та української спільноти, зокрема біблійні наративи.

В українській культурно-мистецькій та суспільно-політичній традиції виявлено месіанські, есхатологічні, сотеріологічні мотиви буття українців, що підкреслює історична тяглість від спадщини кирило-мефодіївців до сучасності (ініціатива «Першого грудня»).

Відтак, сучасні суспільні відносини роблять нас свідками того, як девальвуються духовні цінності, як споживацькі настрої затуляють бажання пізнавати, діяти, творити. Звідси із значної суспільства спостерігається зубожіння життєвих і мистецьких пріоритетів. Розуміння священного, сакрального вимагає витривалості, уваги,

зосередження, концентрації, спонукає до мислення, рефлексії, бажання працювати над собою. Все це веде до одного із основних складових сучасного процесу едукції – духовного розвитку особистості. Тому завдання збереження і використання культурного генофонду нації, його глибинного філософського осмислення, можливості використання творчих властивостей менталітету і національного характеру українців, як духовного ресурсу, що несе в собі значні креативні потенції є першочерговими у суспільно-політичному та культурно-мистецькому самовизначенні України.

Медіатизація біблійного нарративу в українському просторі, що транслює діалектичну єдність світського і сакрального, проникнення впливу релігійного світогляду в площину суспільного світського життя, допомагає пошуку відповідей на виклики часу, формує національну самосвідомість, національне самовизначення, духовні орієнтири, що є тим камертоном, від якого залежить буття української нації.

АНОТАЦІЯ

Проблема сенсу людського буття, мети та цілей життєдіяльності, загальнолюдські засади існування та розвитку громадянського суспільства, культурно-духовні орієнтири та мистецькі практики на шляху сучасних трансформаційних процесів посідають центральне місце в цивілізаційному поступі людства. Для багатьох людей шляхом до розуміння ситуативності власного існування, розв'язання розбіжностей, протиріч людського буття є естетика Біблії. Великий вплив на духовну сферу та внутрішні орієнтири мають біблійні мотиви, які в українській культурі, будучи структурно-семантичними та культурно-естетичними компонентами природної та штучної мови, представляють явища, предмети, впливають на навколишню дійсність, здатні умовно відтворювати почуття, ідеї, думки, забезпечувати комунікативні зв'язки, процеси самопізнання, пізнання. Священне та світське – це дві екзистенційні характеристики, два способи буття у світі, які людина здатна розвивати в ході свого життєвого шляху. Священне – це реальність, вічність. Воно насичене буттям. Тому цілком природно, що в сучасному світі комп'ютеризації, інформатизації, медіатизації, культурно-антропологічних трансформацій шукати соціальні орієнтири на засадах духовних імперативів є життєво необхідним чинником людського розвитку. Дослідження логосу Біблії в знакових системах української культури допомогло інтерпретувати Біблійне Слово, з'ясувати діалектичну єдність сакрального і світського, виявити відповідність феноменів сучасного суспільно-політичного та культурно-мистецького життя України, кордоцентричній світоглядно-ментальній традиції, есхатологічно-

сотеріологічно-месіаністським мотивам в ній, що сприяє пошуку відповідей на виклики часу.

Література

1. Андрєєва О. Роль української утопії у формуванні нової української нації. *Віче. Журнал Верховної Ради України*. Вересень 2009. URL: <http://www.viche.info/journal/1549/>

2. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. (Інформаційні матеріали) / авт. кол.: Ю. Якименко (кер. проекту), А. Биченко, М. Міщенко, Л. Шангіна. Київ, 2022. 124 с.

3. Біла О. Постмодерний Бог – чому варто бути християнином у XXI столітті. URL: <https://zbruc.eu/node/81359>

4. Богатчук С. Політична символіка. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Politologia/64233.doc.htm

5. Бойко О. Історія України : навчальний посібник. Київ : Академ-видав, 2006. 686 с.

6. Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий Ведмідь». Київ : Наукова думка, 1999. 440 с.

7. Голденштейн К. Основні напрями і специфіка використання політичної символіки в сучасній Україні. *Політичне життя*. (2023). № 1 С. 38–44. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.1.5>

8. Декларація ініціативної групи «Першого грудня» URL: <http://docs.rferl.org/uk-UA/2011/12/14/f10f619c-0c96-4288-b60c-e91dfba439cc.pdf>

9. Еліаде М. Священне і мирське / Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і Аандрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / пер. Г. Кьорян, В. Сахна. Київ : Основи, 2001. 592 с. С. 5–116.

10. Євген Сверстюк із приводу ініціативи «Першого грудня» URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/12/26/6865545/>

11. Ієромонах Феодосій (Оленич). Богословська суть та ієрархічні відмінності священного одягу. *Над Бугом і Нарвою. Український часопис Підляшшя*. № 3–4 (31–32), 1997. С. 34–40.

12. Ініціативна група «Першого грудня». Рік Великої війни і перспективи нашої перемоги. URL: <http://1-12.org.ua/2023/02/21/4319>

13. Жукова Н. Елітарність як компонент культуротворення: Досвід неklasичної естетики. Київ : ПАРАПАН, 2010. 244 с.

14. Забужко О. Філософія і проблема культурної притомності нації / *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. праць. Випуск 2. Львів : Б. в., 1995. 227 с. С. 18–32.

15. Івашина О. Загальна теорія культури. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. 215 с.
16. Інавгурація. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
17. Історія української культури : У 5-ти томах. Том 2 : Українська культура XIII – першої половини XVII століть. Київ : Наукова думка, 2001. 848 с. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult248.htm>
18. Качак Н. Вплив інформаційних технологій на зміну ціннісних орієнтацій людини і суспільства: філософсько-методологічний аналіз. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 79 (12), 2013. С. 221–224.
19. Кирило-Мефодіївське товариство : У 3 т. / упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; редкол. : П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1990. Т. I. 544 с.
20. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.
21. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
22. Мала енциклопедія етнодержавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра : Генеза, 1996. 942 с.
23. Політична культура. URL: <http://www.bur.com.ua/>
24. Положення про Державний Протокол та Церемоніал України : затверджено Указом Президента України від 22 серпня 2002 року № 746/2002 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/746/2002>
25. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. Київ : Четверта хвиля, 1996. 392 с.
26. Ривліна В. Медіатизація мистецтва: комунікаційні аспекти : дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій. Дніпро, 2021. 194 с. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/K08.051.19/dissertation_60873a62eafc8.pdf
27. Святий Августин. Сповідь / пер. з латин. Ю. Мушака ; післям. С. Здіорука. Київ : Основи, 1999. 319 с.
28. Скринник З. Гроші як предмет філософських роздумів. *Мультиверсум: Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури, 2006. № 55. С. 154–163.
29. Скратон Р. Коротка історія новітньої філософії : Від Декарта до Вітгенштайна / пер. з англ. О. Коваленка. Київ : Основи, 1998. 331 с.
30. Українське суспільство в умовах війни : колективна монографія / С. Дембійський, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

31. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. Харків : «Р.И.Ф.», 2005. 672 с.

32. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ : Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 230 с.

Information about the author:

Hnativ Zoriana Yaroslavivna,

Ph. D. (Philosophy),

Associate Professor at the Vocal and Choral,

Choreographic and Fine Arts Department

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine